

ÖMER NEFİ'NİN HAYATI ve BİYOGRAFİ PROBLEMLERİ *

Yrd.Doç.Dr. Metin AKKUŞ **

Osmanlı edebiyatının seçkin kişiliklerinden biri olan Nefi, söz sanatındaki şöhretini çağdaş kuşaklara iki özelliği ile taşıdı. Övgüde aşırılık, yergide aşırılık ; yani mübalağalı anlatım. Bu sanatın icrası kaside nazım şeklinin konularıyla mükemmel bir uyum sağlar : Nitekim Nefi, öncelikle bir kaside şairidir.

Yazımıza başlarken bir çırpıda özelliklerini sıraladığımız şair Nefi'nin kim olduğu konusunda bilgilerimizin yenilenmesine ihtiyaç duyulacağı kanaatiyle onun hayatını ana çizgileriyle sunmayı gerekli buluyorum. Ancak, benim sunuş tarzım, klasik bir biyografi sunmaktan ziyade , Nefi hakkında bugüne kadar yapılan araştırmalarda şairin hayatının çözümlenememiş, netleşmemiş bazı çizgilerini ön plana çıkarmak şeklinde olacaktır. Şairin hayatıyla ilgili kesinlik kazanmamış bilgilerden biri de onun öldürüldükten sonra cesedinin denize atıldığı konusudur. Konu bugüne kadar böyle bilindi. Oysa makalemizin sonunda sizlere sunacağım bir vesikanın ilgili bölümü onun mezarının bugünkü yerini bizzat göstermektedir.

Nefi adı, şairin mahlası, yani takma adıdır. Kaynaklarda şairin asıl adı *Ömer Bey, Nefi Ömer Efendi* şeklinde geçer. Bu isim şairin kendi mühründe kayıtlıdır ¹

* 2 Aralık 1994 tarihinde , İbrahim Hakkı Sağlık Eğitim Enstitüsünce düzenlenen Şair Nefi'yi Anma Programında sunulan konuşma metnidir.

** Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ *Nefi Efendi Merhûmun hâtem beytidir.*

Muhterî'ül-tarz u belîğü'l eser

Kâşîf-i esrâr-ı İlâhî Ömer

Divan-ı Nefî, Milli Ktp. Yz. A 1570.

Nef'i, Erzurum'un Pasinler (Hasankale) ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihinin 980/1572 yılları olduğu tahmin edilmektedir.

Nef'i'nin hayatı, kişiliği ve ailesi hakkında bilinenler de oldukça sınırlıdır. Nef'i'nin soyu, Anadolu beyliklerinin birbirleriyle olan mücadelelerini bizzat yaşamış bir beyliğe dayanır. Şair, Pasinler Sancakbeyi Mirza Ali'nin torunu, Micingerd (Sarıkamış) Sancakbeyi Mehmed Bey'in oğludur. Soyunun Dulkadiroğulları ², Çağatay veya Timurlulara tabi Çağatay Türklerine ³ dayandığı tartışması ise daha geniş bir arşiv taramasına ihtiyaç göstermektedir. Burada kaynak olarak gösterilen *Micingerd (Sarıkamış)* sancağının o dönemlerde hangi bölgeleri kapsadığı tarihi belgelerle ortaya koyulmalıdır. Nitekim, yakın dönemde elimize geçen bir yerel bültende bu bölgenin Kağızman'ı ifade ettiği iddiasıyla *Nefi Kağızmanlı'dır.* şeklinde bir haber yer almıştı.

Nef'i'nin babası Mehmed Bey de şairdir. Kırım Hanına nedimlik yapmıştır. Şair, babasını yerdiği manzumesinde bu bilgileri bizzat vermektedir. Şairin hicivleri konusunda zannediyorum bu konu yeniden işlenecektir.

Nef'i, tahsil hayatına Pasinler'de başlamış Erzurum'da devam etmiştir. İyi derecede Farsça bilen şairin nasıl bir öğrenim gördüğü bilinmiyor. Şiirle ilk yakınlığını babası Mehmed Bey aracılığıyla sağlamış olmalıdır. Eğitiminde etkili olan kişiler bilinmemekle birlikte, şiire genç yaşta başladığı açıktır. 1585-1588 yıllarında Defterdarlık göreviyle Erzurum'da bulunan Tarihçi Âli'nin Nef'i'nin eğitiminde büyük rolü vardır. Nef'i'nin şiir sanatı ve edebi bilgilerle birlikte Farsça ve Fars kültürü ile yakınlığı Âli aracılığıyla sağlanmıştır, denilebilir. Bu etki onun mısralarında da belirtilmektedir:

*N'ola ey Husrev-i iklim-i kemâl ü irfân
Beni de terbiyetin eylese Selmân-ı suhen
Tavk-ı ta`lime çeküp gerdenim etsen irşâd
İltifâtunla kılup silsile-cünbân-ı sühen*

² M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Tolqadırlı (Dulkadırlı) Beylerinden Gelen Pasinli Şair Ömer Nef'i'nin Sektiz Arka Atası ve Babası Şah Mehmed'in Bir Tarih Şiiri", *Türk Dili*, 120. (Eylül 1961), 919-923

³ Dündar Aydın, "Belge ve Kaynaklara Göre Nef'i'nin Dedesi Mirza Ali'nin Hayatı ve Soyuna", *Türklük Araştırmaları Dergisi V*, İstanbul 1990, 165-184.

Tezkire yazarı Riyazi, şairi Ali'den çaldıklarını satmakla, sanat çevresinde ancak *zebân-ı tâze* (yeni yetme şair) olarak tanınabileceği şeklinde bir yergi yaparken aynı zamanda bu gerçeği de ifade etmiştir.⁴

Nef'i'nin şiirlerinde İran edebiyatı ve İran şairlerinin etkisi açıktır. Şair, İran edebiyatının tanınmış şairlerini takip etmiştir. Olgunluk döneminde "*Anadolu'da şiir üstadı benim*" iddiasıyla İran şairleriyle yarışır. Fars diliyle yazdığı divanı onun üst seviyede bir öğrenim gördüğünü belgeler.

Nef'i'nin şiire ilgisi genç yaşlarda başlar. Şairin sanat geçmişi, *Darri* ve *Nef'i* mahlaslarıyla iki döneme ayrılır. Şair, *zarara mensub* anlamındaki *Darri* mahlasıyla ilgili bilgi vermez. *Darri* mahlasıyla bugüne kadar zaten herhangi bir şiir ele geçmemiştir. Ben bunun , şair çevresinde oluşan rivayetlerin ortaya koyduğu bir kurmaca olduğu kanaatindeyim. *Nef'i* mahlasının bizzat Ali tarafından verildiği ise açıktır. Şair, Ali'ye teşekkür mahiyetindeki *suhen* redifli manzumesinde bu konuyu şiirine şöyle yansıtıyor.:

*Eyledün mahlas-ı Nefi ile kadrüm efzün
Zihn-i pâkimde görüp kuvve-i iz'ân-ı suhen*

Sade anlamıyla : güzel söz söyleme yeteneğimi görünce bana *Nefi* mahlasını verdin, değerimi yükselttin. demektedir, Ali için.

Bu arada şairin kendine gelinceye kadar *Nefi* mahlasının başka şair tarafından kullanılmadığını da hatırlatalım. Osmanlı şairlerinin pek çoğunun aynı mahlası kullandığı gerçeği dikkate alınırsa bu durum şairimiz için bir ayrıcalıktır. Ancak kendinden sonra onun üslubuna özenenler bu mahlası kullanmaya başlamışlardır.

Nef'i, hayatının yaklaşık otuz yılını İstanbul'da geçirmiştir. İstanbul'a gelişi I. Ahmed'in saltanatının ilk yıllarına rastlar. Sanatının temelini oluşturan taşra kültür çevresinden ,yani Erzurum'dan, merkezi sanat çevresine ne zaman ve hangi nedenlerle geldiği bilinmiyor. Başta hocası ve babası olmak üzere yakın çevresinin onu İstanbul'a taşıdığı kanaatindeyiz. 1018/1609 tarihinde İstanbuldadır.⁵

⁴ Bkz. Fatma Tulga Ocak, *Nef'i ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri* . Ölümünün Üçyüzdellinci Yılında Nef'i Ankara 1987, s. 4.

⁵ Riyazu's-şu'arâ, Nuruosmaniye Ktp. 3724. bk. 141b.

Nefi, bütün hayatını, üst kademelerde bulunmaya tenezzül etmeyen bir devlet memuru konumunda geçirir. Devlet kapısında ilk görevi, Divan-ı Hümayun'da Maden Mukâta'acılığı'dır. Mukâta'a katipliği; kısa bir süre sürgüne gönderildiği Edirne'de Muradiye Mütevelliliği ve İstanbul'da Cizye Muhasebeciliği görevlerinde bulunmuştur. Bir kaynakta onun Kütüphane memuru olarak çalıştığı gösteriliyorsa da başka kaynaklar tarafından doğrulanmamıştır.

Gençlik döneminde taşrada yaşadığı zorluklardan bunalan Nefi, İstanbul'da bu zorluklardan kısmen kurtulur. Sadrazam tarafından Sultan Ahmed'e tanıtıldıktan sonra şair, sunduğu kasideleriyle kısa zamanda kendini tanıtır.

Hayatı boyunca dört ayrı padişahın saltanatına şahid olan Nefi, bu padişahlardan üçünün şair oluşu dolayısıyla gerekli ilgiyi görmüştür. Nefi, hocası Ali ile Erzurum'da sağladığı yakınlığı İstanbul'da da sürdürmüştür.

Nefi sanatının ve şöhretinin zirvesine Sultan Murad döneminde ulaşır. Kendi gibi sert yaratılışlı Sultanla iyi bir diyalog kurmuş, sultanın sevgi ve iltifatını kazanmıştır. Şiirlerini zevkle dinleyerek onu ihsanlarıyla yücelten Sultan Murad, şaire verdiği değeri, şiirine konu edinmekten kaçınmaz:

*Biz kelâm nâkiliyiz nerde o sâhib-güftâr
Ona teslim edelim emrine münkâd olalım*

emrine amade olunan şair, Nefi'dir. Böylesine takdir görmüş bir şairin nasıl bir hata işleyip de aynı kişinin gazabına uğradığı pek bilinmez. Bu bilinmezlik değişik rivayetleri besler.

Gerek rivayetlerden, gerekse manzumelerindeki ipuçlarından anlaşılan o ki, şair sert ve hırçın yaratılışının sonucu birçok yerde zor durumda kalmış, gözden düşmüştür. Sınırsız sataşmaları sonucu ilişkileri kesintiye uğramış, bulunduğu görevlerden zaman zaman uzaklaştırılmış, hatta hayatının son yıllarını sürgüne gönderildiği Edirne'de geçirmiştir.

Nefi'nin ölümüyle ilgili değişik rivayetler vardır. Olay nasıl gelişirse gelişsin, şairin ölümü ile yergileri arasında sıkı bir bağlantı kurulmuştur. Ölümünü hazırlayan asıl sebep kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklar, yasaklandığı halde yergiye devam etmesinin öldürülme sebebini oluşturduğunda birleşirler. Ben Nefi gibi bir şairin yergileri

ne kadar ağır olursa olsun öldürülmeyeceğini , onun , döneminin siyasi hareketleri nedeniyle kendi aleyhine dönen bir siyasi hareket içinde olmak gibi, başka ağır suçlar işleyerek böyle bir cezaya çarptırılmış olabileceğini düşünüyorum.

Şairin ölümü ile ilgili bir alıntı yaparak daha önce sözünü ettiğimiz belgeye geçelim :

(...) Murad IV. Nefi'yi Bayram Paşa'ya teslim etmiş, o da Çavuş-başı Boynu Eğri Mehmed Ağa (Paşa) vasıtası ile, şairi sarayın odunluğunda cellatlara boğdurup, cesedini denize attırmıştır (8 şaban 1044=27 kânin II. 1635). Babiali'nin Soğuk-Çeşme tarafındaki dış kapısı yanındaki bir kabrin Ne'î'ye ait olduğu rivayeti asılsızdır (...) ***

Bu iddia, Abdulkadir Karahan'ın yazdığı İslam Ansiklopedisi, Nefi maddesinden alındı. Aynı yargının tarafımızdan hazırlanan divanda yer aldığını ve daha birçok kaynakta geçtiğini belirtelim.

Şairin ölüm tarihi ise hicri 1040 ve 1046 arasında farklılık göstermekle birlikte, hicri 1044/miladi 1635 tarihi şairin ölüm tarihi olarak kabul görmüştür.

Ah kim kıydı felek Nefi gibi üstâde/Katline oldı sebep hicvi hele Nefinin/ Geçdi Sihâm-ı Kazâ mısraları da onun öldürülüşüne tanıklık yapmaktadır.

Nefi'nin cesedinin denize atıldığı veya saray zindanlarında kaldığı ifadeleri nihayet bir rivayettir ve bilinmezlikle sonuçlanır. Oysa aşağıda transkripsiyonlu metnini verdiğimiz belge bunun aksini iddia ediyor. Kulaktan dolma bilgiler, rivayetlerle değil , bizzat müellifinin kendi tanıklığı ile bir mezar yeri gösterilmektedir, hükmü açıktır. Nefi Divanını, Lâtin harfleriyle, okuyucumuza yeniden sundukdan sonra bu yıl başladığım Sihâm-ı kaza ile ilgili bir araştırmam sırasında şaire ait Sihâm-ı Kaza adlı hiciv mecmuasının bir nüshasında rastladığım belgenin şu bölümünü birlikte okuyalım :

(...) Sadrazam Bayram Paşa sa'âyitiyle (1044) sene-i hicriyesinde katl edilen Nef`î merhumun saray odunluğunda habs edilerek ba`de boğulup deryâya atdırıldığı Nâ`imâ târihinde muharrer ise de Nefi'nün Sadr-ı a`zamlarun ol vakt konağı olan bâb-ı âli'nün tomruk dâ`iresi odunluğunda

*** Abdulkadir Karahan, İslam Ansiklopedisi, Nefi. mad., c.9, İstanbul 1964

ba`de'l-katı báb-ı âli'nün Sirkeci İskelesi cihetine nâzır olan kapısı yanına defn edildiği Sultân Mahmúd-ı sâni ve Abdülmecid zamanlarında bâkıyye kalkmış olan báb-ı âli hulefâ-yı kudemsından pekçok zevâtdan işidilmişdür. Sabâvetimüz zamânı olan 1270/ [1853] târihlerinden báb-ı âli'nün bir nev` bâce hükmünde olan havlısına li-eclit-tenezzüh ekseriyâ gider idük. Sirkeci İskelesi tarafındaki kapudan girildiği vakt sol tarafa mevlevî sikkesiyle yazıdan âri bir mezâr var idi ki Nefi'nün kabridür .1288/ [1871] senesinde Mahmúd Nedim'ün ilk sadâretinde seng-i mezâr oradan kaldırılark biraz sol tarafa konulmuş ve sonra Cevâd Paşa'nun sadâretinde kütübhânenün inşası cihetiyle mezâr oradan dahi kâmilen kaldırılıp báb-ı `âli'nün hâriciye dâ`iresi karşusındaki bâceye götürülmüşdür. Seng-i mezâr o bâcede el-yevm mevcûd ise de bâceye girilmek mennü`dur.... :

27 cemâziyelâhir1336/[1917] 11 mart 1334 pazartesi

Sefinetü's-sâfi muharriri

Ed`afü'l-`ibâd

Ahmed Sâfi ****

Sefinetü's-safi adlı bir eserin müellifi olarak kendini tanıtan muharririn bu ilginç tanıklığı elbette dikkate alınmalıdır. Ben bu makalede Nefi biyografisindeki bir probleme çözüm getirmeye çalıştım. Yapılacak yeni araştırmaların , şairin hayatının karanlıkta kalmış bölümlerinin aydınlatmasını temenni ediyorum.

**** Sihâm-ı Kaza. İstanbul Üniversitesi Ktp. , TY 9699, s. 83-86